

Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçici Olarak Devrine Giden Süreçte İngiliz Parlamentosu ve Kamuoyundaki Tartışmalar

Gül Çakır¹

Özet

1571 yılından itibaren Osmanlı imparatorluğunun egemenliğinde olan Kıbrıs, 19. Yüzyılın sonlarına yaşanan bir dizi krizin ardından imparatorluğun elinden çıkmıştır. 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının bir kısmı Ayastefanos Antlaşması ile Rus tehlikesi altına girmişti. Osmanlı'nın başkenti ve Doğu topraklarının Rus tehlikesi altında olması, Balkanlardaki Rus baskısı İngiltere'yi telaşlandırmıştı. Hindistan'ın, Akdeniz'in ve Avrupa'nın geleceği açısından kendisine yeni misyon yükleyen İngiliz yönetimi yeni politik arayışlar içindeyken Kıbrıs'ı askeri üs olarak kullanma talebi ile dünyada büyük bir sansasyon yaratmıştı.

Ayastefanos Antlaşması'nı geçersiz kılmak üzere Berlin'de kongrenin toplanmasında öncülük eden İngiltere, Osmanlı ile ilgili politikalarında yeni bir döneme girmişti. 4 Haziran 1878 Kıbrıs Sözleşmesi ile İngilizler, Osmanlı topraklarında olası bir Rus saldırısına karşı Osmanlı'ya yardım etme sözü vermiş bu sözü yerine getirmek için de Kıbrıs'ı üs olarak kullanmak istemişlerdi. 1 Temmuz 1878'de ek bir anlaşma ile İngilizler geçici olarak Kıbrıs'a yerleşme hakkını elde etmişti. Bu süreçte İngiliz Başbakanı Beaconsfield, İngiliz Parlamentosunda liberal kanat tarafından büyük bir eleştiriye maruz kalmıştı. Parlamentodaki liberallerin genel savları şöyledi. Kıbrıs Sözleşmesi, İngiltere'ye yerine getirilmesi zor sorumluluklar yükliyordu. Sözleşmenin İngiliz kamuoyunun önüne sunulmadan el altından yapılması doğru bir yöntem değildi. İngilizlerin Kıbrıs'a yerleşiminin barışçıl bir siyasetin ürünü olmadığına kanaat getiriliyordu. Bu proje İngiltere'ye maliyet ve ciddi yükümlülükler getirecekti. Ada ile ilgili kararlar alınmadan önce yeterli

1 Öğrt. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, gul.karacaer@deu.edu.tr

araştırma yapılmadığı da düşünölmekteydi. Yönetimin emperyalist bir yaklaşım ile topraklarına toprak kattığı ima ediliyordu. Parlamento ve basın buluştuğu ortak noktaların bir kısmı bunlardı. İngilizlerin adaya çıkmaları ile birlikte muhalefetin öngörülerindeki haklılığı bir bir ortaya çıktı. İngilizlerin Kıbrıs'a gelişi ile istenilen hedeflerine ulaşamadılar. 1880 yılında Liberallerin iktidara gelmesi ve Mısır'ın işgali ile Kıbrıs'ın İngiltere için istenilen hedefe bir uygunluğu kalmadı. Fakat İngilizlerin Kıbrıs'a yerleşimine karşı çıkan Liberaller, iktidara geldiklerinde Kıbrıs'tan da çıkmadılar ve Osmanlı İmparatorluğu'na geri vermediler.

Giriş

Kıbrıs tarih boyunca birçok devletin önem verdiği ve hâkimiyet kurmak istediği bir ada olarak bilinmektedir. Akdeniz'de yer alan ve stratejik açıdan tarih boyunca birçok devlet tarafından kıymetli görölen adada hâkimiyet kurmak için tarihin çeşitli zamanlarında askeri ve siyasi çekişmeler yaşanmıştı. Kıbrıs, coğrafi konumundan dolayı Doğu Akdeniz'de ileri bir karakol görevi üstlenirken Avrupa'ya yapılan deniz ticaretinde de bir uğrak yeri olmuştu. Jeopolitik konumundan dolayı çevresinde bulunan devletler açısından önemli bir güvenlik merkezi olarak da algılanmıştır.²

Osmanlı Devleti, 1571 yılında Kıbrıs'ı Venediklilerden almış ve Doğu Akdeniz'de kesin bir egemenlik kurmuştur. Böylece Anadolu, Mısır ve Suriye ticaret yollarının kesiştiği alan uzun bir süre Türk hâkimiyetinde kalmıştı.³ Geniş bir coğrafyaya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda önemli ölçüde toprak kayıpları yaşamıştı. İmparatorluğun söz konusu yüzyılda kaybettiği topraklardan bir tanesi de Kıbrıs adası idi. 1877-1878 yıllarında Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yaşanan ve 93 Harbi olarak bilinen savaştan sonraki siyasi ve askeri gelişmeler Kıbrıs'ın Türk hâkimiyetinden çıkmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti 93 Harbi'ndeki ağır bir mağlubiyeti neticesinde Ayastefanos ya da Yeşilköy olarak bildiğimiz anlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır.

“Antlaşmanın Rusya'ya büyük kazançlar sağladığını değerlendiren Avrupalı büyük güçler, Balkanların ve Yakın Doğu'nun yeniden şekillendirilebilmesi amacıyla Almanya Başbakanı Otto von Bismarck'm daveti üzerine Berlin'de çok uluslu bir konferans düzenlenmesini kabul etmişlerdir. Yeşilköy Antlaşması'nın yerine Berlin Konferansı'nda imzalanan antlaşma ile Almanya haricindeki bütün devletler Osmanlı Devleti'nden toprak almış, Balkanlarda başta Bulgaristan

2 İsmail Şahin, “İngiltere'nin Akdeniz Siyasetinde Kıbrıs(1580-1878)”, *Asia Minor Studies-İnternational Journal of Social Sciences*, C.4, S.7, Ocak 2016, s.150.

3 Yusuf Serdar Demirtaş, “Doğu Sorunu”ndan “Yeni Büyük Oyun”a, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi(ATAD)*, Yıl 2019, S.31, s.3.

Prensligi olmak üzere yeni devletler oluşturulurken mevcut olanlar sınırları değiştirilerek bir kez daha tanınmıştır. Büyük Britanya İmparatorluğu temsilcileri Disraeli ve Lord Salisbury, konferans öncesi Osmanlı Devleti ile yaptıkları anlaşma sonucu, Kıbrıs'ı Büyük Britanya İmparatorluğu'nun koruması altına almışlardır”⁴

İngilizlerin Kıbrıs'ı ele geçirme isteği Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasından önce kazanılmıştı. Rusların Osmanlı İmparatorluğu'na kabul ettirdikleri söz konusu anlaşma sonucunda İngiltere'nin Akdeniz'de ve Doğu'daki menfaatleri zedelenmiş, İngiliz hükümeti bu yeni ve olumsuz koşulların değişmesi için Osmanlı İmparatorluğu'na dönük politikalarını en başta Kıbrıs üzerinden yenilemişti. İngiliz idarecilerinin Kıbrıs'ı alma isteği ve Osmanlıya yönelik geliştirilen yeni politikaları, İngiliz parlamentosunun gündeminde yer tutmuş ve gerek İngiliz kamuoyunda gerekse parlamentoda yeni fraksiyonlar belirmişti.

Rusya'nın Kırım Savaşı sonrasında yayılım alanını Asya'ya doğru genişleterek stratejik açıdan kıymetli yerleri ele geçirmesi İngilizlerin dikkatini çekmiş ve onları rahatsız etmişti. Rusya, İran ve Afganistan'a doğru bir yayılma içerisine girince İngilizler, kendileri için hayati öneme sahip olan Hindistan için ciddi kaygılar duymaya başlamışlardı. Bunun üstüne 1877-78 Osmanlı- Rus Savaşı'nın sonuçları da eklenince İngiltere, sömürge yolları ve kendi çıkarları için yeni politikalar üretmeye başlamıştı. Ruslar, Ayastefanos Antlaşması ile Doğu Anadolu, Balkanlar ve Boğazlar üzerinde etkin bir güç olacaktı. Osmanlı İmparatorluğu'nu, Büyük Britanya'yı ve Avrupa'yı yakından ilgilendirecek yeni sorunlar belirmişti. Bu nedenle İngiltere, Yakındoğu'da önlem amaçlı bir askeri üs araştırmasına girişmişti. *“Ayastefanos Antlaşması'nın ortaya koyduğu yeni şartlar, İngiltere'nin etkin ve fiili olarak artık bölgede olması gerektiği düşüncesini, İngiliz Kabinesi'nde tartışmaya açmıştır. Tartışmaların neticesi bir neticesi olarak, Salisbury 21 Mart 1878 tarihinde Disraeli'ye yazdığı mektubunda, Kıbrıs ve Limni gibi iki deniz üssünün ele geçirilmesini ve geçici olarak da İskenderun'un İngiltere tarafından işgalini önermiştir. Limni, Kıbrıs ve İskenderun'un ele geçirilmek istenmesinin başlıca nedeni Rusya'nın, Boğazlar ve Türkiye'nin doğusu üzerinden Akdeniz'e yayılmasını engellemek düşüncesine dayanıyordu. Fiili olarak Akdeniz'de güçlenmek politikası doğrultusunda 27 Mart 1878 tarihinde Disraeli, Hindistan'dan Malta'ya asker kaydırılması ve Akdeniz'de bir üs aranması konusunda bakanların olumlu görüşünü almayı başarmıştır. Bu fikre karşı çıkan tek isim Dışişleri Bakanı Derby olmuş, ancak O da alınan bu kararın ardından istifa etmiştir”⁵* Salisbury, Rusya ile fiili

4 A.g.e., s.9.

5 İsmail Şahin, “İngiltere'nin Akdeniz Siyasetinde Kıbrıs (1580-1878)”, *Asia Minor Studies*, C.4, S.7, Ocak 2016, s.166,167

bir savaşı önermeyerek barışçıl yollardan çözüm önerilerini sunmuştu.⁶ İngiltere, Fransa'nın düşmanlığını çekmemek için diğer seçenekleri eleyerek Kıbrıs'a askeri üs amaçlı yerleşme fikrinde karar kılmıştı.⁷ Başbakan Disraeli, Kraliçeye gönderdiği bir mektupta şunlardan bahsediyordu: Osmanlı, Kıbrıs'ı İngiltere'ye bıraktığı takdirde, Rus tehdidine karşı Osmanlı topraklarını koruyacak bir savunma anlaşması imzalanacaktı. İngiltere, Kıbrıs'ı elinde tutarak Akdeniz'de güçlenecek hem de İngilizlerin Hindistan üzerindeki gücü artacaktı. Osmanlı İmparatorluğu, Rus saldırılarına karşı tampon bir devlet görevi görecekti.⁸

Bu çalışmada İngiltere'nin Kıbrıs'a geçici olmak koşuluyla girme talebinin İngiliz Parlamentosu'nda ve kamuoyunda yarattığı tartışmalar irdelenecektir. Çalışmada esas kaynağı İngiliz Parlamento belgeleri ve İngiliz yayınları oluşturmaktadır. Çalışmada konu ile ilgili yerli ve yabancı eserlere de yer verilmiştir.

1.Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçici Olarak Devrine Giden Süreç

Rusya 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı 93 Harbi olarak bilinen savaşı açtı. Bu savaşla Ruslar, Balkanlar ve Asya'da Osmanlı İmparatorluğu'na darbe vurmaya niyetinde idi. Orta Asya, Kafkaslar, İstanbul Boğazı, Balkanlar ve Karadeniz gibi önemli noktalarda Osmanlı İmparatorluğu'nu zor duruma sokarak tarihi emellerini(sıcak ve açık denizlere inmek) gerçekleştirmek isteyen Rusya, 93 Harbi ile Osmanlı İmparatorluğu'nu yenilgiye uğrattı. Bu yenilginin neticesinde Osmanlı İmparatorluğu, savaşı durdurarak 1856 Paris Antlaşması'na imzasını koyan devletlere başvuruda bulunmuş, Rusya ile arasında arabuluculuk yapmalarını talep etmişti. Bu süreçte Rusya, Osmanlı ve İngiltere arasında bir dizi siyasi ve askeri krizler yaşanmıştı. Nihayetinde Rusya ve Osmanlı arasındaki bu savaş 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması ile sonlanmıştı. Bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu büyük topraklar kaybederken Rusya, Balkanlar ve Doğu Anadolu'daki bazı yerlere yerleşmiş oluyordu. Söz konusu antlaşma ile Sırbistan, Karadağ, Romanya Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparak bağımsızlaşıyor, Bulgaristan ise Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı özerk bir prenslik statüsü kazanıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'na ait Kars, Ardahan ve Batum da Rusya'nın oluyordu. Rusya'nın söz konusu antlaşma ile büründüğü

6 Salahi R. Sonyel, "In the Light of British Foreign Office Documents: How Abdulhamit, the Ottoman Sultan, Leased Cyprus to Britain within Forty-Eight Hours", *Belleten*, Ankara 1978, C.XLII, s.745,746.

7 Fransız & İngiliz ilişkileri ve Kıbrıs için Bkz. Sonyel, A.g.e., s.754,755.

8 George Earle Buckle, William Flavelle Monypenny, *The Life of Benjamin Disraeli Earl of Beaconsfield*, The Macmillan Company, New York, 1920, s. 293,294.

avantajlı durum Avrupa’da bir takım devletler için dezavantajlı durumlar yaratmıştı. Ruslar, bu antlaşma ile Ege Denizi’ne çıkmış, Doğuda elde ettiği topraklar ile de diğer devletler açısından Ortadoğu ve Basra üzerinde tehdit unsuru haline gelmişti.⁹ İngiltere ve Avusturya, Rusya’nın bu anlaşma ile elde ettiği avantajlardan oldukça rahatsız olmuştu. İngilizler, Ayastefanos Antlaşması ile gelinen bu yeni durumda Rusya’nın kendi çıkarlarına zarar vereceğini düşünmekteydiler.¹⁰ Özellikle Akdeniz ve Hindistan’daki ticari çıkarlarının zarar göreceği ve bölge güvenliğinin tehlikeli hale geleceğinden endişelenmekteydiler. Rusya’nın Balkanlar’daki etkisini azaltmak isteyen ve Rusların politikalarından endişe duyan Avusturya, Ayastefanos Antlaşması’nın değiştirilmesi için Almanya ve İngiltere’ye başvurmuş ve Avrupalıların bir kongrede bu konu için bir araya gelmelerini önermişti.¹¹ Avusturya’nın bu önerisine İngiltere’den olumlu cevap gelmişti. Bu arada İngiltere’de Mart 1878’de bir takım askeri hazırlıklar yapılmıştı. İngiltere, Hindistan’daki birlikleri Akdeniz’e kaydırmıştı. Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu ise bir çıkmaza girmişti. Büyük devletlerden umduğu yardımı bulamamış, yalnız kalmıştı. Sadece İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu’na siyasi destek olmak adına yakın ilişki kurma yolunu tercih etmişti. Ancak İngilizlerin, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili geliştirdiği yeni siyasetin birçok boyutu vardı.

*“İşte bu sıralarda İngiltere, Berlin Kongresi’nde Osmanlı Devleti’ne yardım etmek, buna karşılık da Kıbrıs’ın kendisine verilmesi isteğiyle ortaya çıktı. İngiltere, Mısır ve Doğu Akdeniz ile XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren yakından ilgilenmeye başlamıştı. XIX. Yüzyılın başlarında ise; İngilizler arasında, bu bölgede stratejik önemi büyük olan Kıbrıs’ı ele geçirme düşüncesi belirmişti.1869 yılında Süveyş Kanalı’nın açılması, bu düşünceyi daha da güçlendirdi. Ancak bunun uygulama alanına konması, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Ayastefanos Antlaşması ile ortaya çıkan yeni ve kritik durumun sonucunda olmuştur”.*¹²

Londra Hükümeti tarafından İstanbul İngiliz elçisine gönderilen telgrafta Kıbrıs’ı alma konusundaki sebepler açıklanmıştı. Buna göre; Osmanlı’nın Doğu illerini alan Rusya’nın bu bölgedeki halkı ayaklanmaya teşvik edecek, Osmanlı’nın Ortadoğu ve Anadolu’daki hâkimiyeti sarsılacaktı. İngiltere, Osmanlı’nın Asya’daki hâkimiyetinin devamı için bölgedeki Rus tehlikesine karşı garanti verebilirdi. Fakat bu garantiyi yerine getirebilmek için Kıbrıs’a

9 Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul,2000, s.340-347.

10 Yuluğ Tekin Kurat, “Ayastefanos Buhranı İle İlgili Vesikalar”,*Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.6, 1996, s.502.

11 Mithat Aydın, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Avusturya Diplomasisi”,*Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2018, 5/18, s.174.

12 Rifat Uçarol, A.g.e., s. 349.

sahip olması gerekliydi. Rusya Doğu'daki illeri Osmanlı'ya geri verirse İngiltere, Kıbrıs'tan çıkacaktı.¹³

İngiltere, 25 Mayıs 1878 tarihinde Rusya'ya karşı savunma ittifakı kurmak için Osmanlı'ya başvurmuş, Kıbrıs'ı üs olarak kullanmak üzere kendisine verilmesini istemişti. İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu ile ortak bir savunma antlaşması yapılmasını istemişti.¹⁴ 4 Haziran 1878 tarihinde İstanbul'da Kıbrıs Konvansiyonu yapıldı. İngilizler, tekliflerinin Osmanlı İmparatorluğu tarafından kabul edilmemesi durumunda Berlin Kongresi'nde barış şartlarını değiştirmede yardımcı olmayacakları ve Kıbrıs'ı donanmalarıyla alacaklarını bildirerek Kıbrıs Konvansiyonu'nun imzalanma sürecini hızlandırmışlardı.¹⁵ Anlaşma ile:

- 1) *Rusya, Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu'da kesin bir barış sözleşmesiyle saptanacak topraklarına saldıracak olursa, İngiltere buraları silahla savunmak üzere Osmanlı Devleti ile işbirliği yapacaktı.*
- 2) *Osmanlı Devleti, Doğu Anadolu'da Hıristiyanların bulunduğu yerlerde, ileride İngiltere ile aralarında kararlaştırılacak islahatı uygulayacaktı.*
- 3) *Osmanlı Devleti, İngiltere'ye bu yükümlülüklerini yerine getirebilmesi amacıyla, Kıbrıs'ı tahsis edecek ve buraya asker yerleştirerek yönetmesini kabul edecekti.*
- 4) *Bu anlaşma en geç bir ay içinde onaylanacaktı.*¹⁶

Kıbrıs Konvansiyonu ile İngilizler, belirlenen koşullar kapsamında Osmanlı topraklarına Rus saldırısı olduğunda Osmanlı İmparatorluğu'na askeri yardım yapacaktı. Bu görevi de yerine getirmesi için Osmanlı İmparatorluğu, Kıbrıs'ı İngilizlere verecekti. Kıbrıs'ın İngiltere'ye devri geçici idi. Fakat daha Berlin Antlaşması imzalanmadan Kıbrıs'ın sahibi değişmişti. 4 Haziran 1878 Kıbrıs Anlaşması'na 1 Temmuz 1878'de ek bir anlaşma eklendi.¹⁷ Altı maddeden oluşan bu anlaşmanın bir maddesinde: “*Rusya, Kars'ı ve son savaşta Doğu Anadolu'da işgal etmiş olduğu diğer yerleri Osmanlı*

13 Çoruhluzâde Mahmud Celeleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, C:III, Nşr.Şemseddin Ziya, Dersaadet(İstanbul), R 1327/1911, s.132-135.

14 Ali Satan, “Yeni İngiliz Belgeleri Işığında Kıbrıs ve Önemi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2004, S.6, s.56.

15 Heinz A. Richer, “The Grand Game and Britain's Acquisition of Cyprus”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Güz 2014, S.17, s.90.

16 Uçarol, A.g.e., s.351., Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İstanbul 1998, s.61.

17 4 Haziran 1878 tarihinde İngiltere ile imzalanan Kıbrıs Mukavelenamesi'ne yapılan altı maddelik zeyiname sureti için bkz. BOA, Yer:41-149, Kurum:Y.EE., Belge Tarihi: H. 06.04.1327.

Devleti'ne geri verdiği takdirde, Kıbrıs Adası İngiltere tarafından boşaltılacak ve 4 Haziran tarihli sözleşmenin hükmü kalmayacaktır".¹⁸ Bu madde ile Osmanlı İmparatorluğu, Kıbrıs'ı İngiltere'ye geçici olarak verdiğini resmiyete bağlıyordu.

"1 Temmuz'da Sadrazam Saffet Paşa ile İngiliz elçisi Henry Layard arasında yapılan ek anlaşma ile Kıbrıs'ın idaresi ve asker yerleştirilmesi ile ilgili şartlar açıklığa kavuşturulmuştu. Buna göre şer'i mahkemeler Müslüman halkın hukuki işlerine bakmayı sürdürecekti, dinî vakıflara ait mallar İngiltere ve Osmanlı hükümetlerince tayin edilecek memur vasıtasıyla ortaklaşa yönetilecek, İngiltere idari masraflar çıktıktan sonra gelir fazlasını her yıl Osmanlı hükümetine ödeyecek, bu rakam ortalama 22.936 kese üzerinden hesaplanacak, Osmanlı hükümeti Kıbrıs'ta bulunan devlet ve padişaha ait malları serbestçe işletebilecek, bundan sağlanan paralar ada gelirinden hariç sayılacaktı. Böylece Kıbrıs'taki statü Osmanlı egemenliğinin sürekliliği esasına dayandırılıyor, mali hak ve çıkarlarıyla Türk halkının hukuki düzeninin korunması güvence altına alınıyordu".¹⁹

12 Temmuz 1878 tarihinde İngiltere, Kıbrıs'a asker çıkararak adanın yönetimini eline aldı. 15 Temmuz'da Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit, söz konusu anlaşmayı ve ekini tanıdı. Osmanlı yönetimi aynı gün İngiliz Elçisi Henry Layard'dan bir senet aldı. Bu senet Osmanlı İmparatorluğu'nun Kıbrıs üzerindeki haklarını belirlemekteydi.²⁰

13 Haziran'dan 13 Temmuz 1878'e kadar süren Berlin Kongresi'nde tüm Avrupa devletleri bir araya gelmişti. Sonuç biri hariç tüm katılımcılar için memnun edici görünmüştü. O da İngiltere idi. Büyük güç çıkarları galip gelmişti. İngilizler, bu anlaşma ile Rusları Akdeniz'den püskürtmeyi başarmıştı. Bu nedenle Kıbrıs'ı almak için bir gerekçe kalmamıştı.²¹

2. Kıbrıs'ın İngilizlere Geçici Olarak Devri Konusunda İngiliz Parlamentosundaki Tartışmalar

Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıktığı dönemde Birleşik Krallık'ta Kraliçe Victoria saltanat sürmekteydi. Bu dönemde Britanya siyasetinin belirlenmesinde önde gelen politikacılardan biri ise Benjamin Disraeli idi. Benjamin Disraeli, muhafazakâr partide de oldukça etkili bir isim

18 Uçarol, A.g.e, s.67-68.

19 Halil Fikret Alasya, "Kıbrıs", *TDV Ansiklopedisi*, C.25, Ankara 2002, s.380-383. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kibris>

20 Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.353.

21 H.A. Richer, A.g.e., s.90.

idi.²² Başbakan Disraeli, Kıbrıs'ın İngiltere'nin kontrolüne geçtiği dönemde İngiltere'de bu süreci yöneten önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

1878'de Kıbrıs'ın İngilizlerin kontrolüne geçmesine yol açan iki ana gelişme vardı. Bunlar birçoğu halen Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Balkanlar'daki halklar arasında artan milliyetçi huzursuzluk ve "Büyük Oyun" olarak bilinen Büyük Britanya ve Rusya'nın küresel rekabeti... Bu aynı zamanın en büyük deniz gücü ile en büyük kara gücü arasındaki rekabetti. Ruslar, Büyük Petro'dan beri buzsuz bir liman elde etmeye çalışıyorlardı. İngilizler ise bu çabayı sınırlamak için ellerinden geleni yaptılar. Bu çatışma 19. yüzyıl boyunca diğer devletler tarafından çok iyi biliniyordu. Bu çatışmanın 1878'e kadar Kıbrıs üzerinde herhangi bir etkisi olmadı. Ancak bu sefer durum farklılaşmıştı. 93 Harbi'nden sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması İngiliz çıkarları için bir felaketti. Birçok bölgesel değişiklik arasında Büyük Bulgaristan'ın yaratılması da vardı. Batıda Ohri Gölü, kuzeyde Tuna, doğuda Karadeniz, güneydoğuda neredeyse Edirne'ye ve güneyde Ege'ye kadar uzanan bu yeni devletin varlığı herkes için bir kışkırtıcı bir nitelikteydi. "Canavar" olarak adlandırılan devlet ancak bir Rus uydusu olarak hayatta kalabilecekti. Dolaylı olarak Rusya'nın Akdeniz'e kıyası olan bir devlet haline gelmesi İngilizler için bir kâbus olacaktı. Rusların Karadeniz'deki Batum limanını ve stratejik açıdan önemli olan Kars, Ardahan ele geçirmesi durumu daha da kötüleştirmişti. Rusya açıkça Mezopotamya'ya doğru ilerliyordu ve İskenderun'a doğru bir ilerleme artık göz ardı edilemezdi. Aynı zamanda Boğazlar da Rusların insafına kalmıştı. Bu nedenle Londra'da alarm zilleri çalmıştı. Bu barış anlaşması İngiltere'nin Hindistan'a giden yolunu, İmparatorluğun "Yaşam Hattını" tehdit ediyordu. Disraeli'nin gözünde bu anlaşmanın baştan sona gözden geçirilmesi gerekiyordu.²³

Beaconsfield Kontu (Benjamin Disraeli), 18 Temmuz 1878'te parlamentoda yapılan toplantıda Ayastefanos Antlaşması'nın Avrupa'nın bağımsızlığı için tehlikeli ve İngiliz çıkarlarına zarar verecek bir duruma yol açtığını ifade etmişti. Bu durum İngilizler için endişe verici ve güvensizlik duygusunu besleyici bir nitelikteydi. Ona göre; Berlin Kongresi ve İstanbul Sözleşmesi ile Ayastefanos Antlaşması değiştirilmişti. Anlaşmada yapılan düzenleme ve değişiklikler ile Avrupa'nın bağımsızlığına yönelik tehlike ortadan kalkmıştı. Beaconsfield, Ayastefanos ile Bulgaristan'ın bağımsızlaşmasını tehlikeli bir gelişme olarak algılamıştı. Beaconsfield, İngiliz parlamentosunda bu duruma açıklık getirmişti. Anlaşma ile Bulgaristan'ın

22 <https://www.britannica.com/biography/Benjamin-Disraeli/Conservative-leader>

23 H.A. Richer, A.g.e., s.88.

toprakları çok genişliyor, Karadeniz ve Ege'de limanlara sahip oluyordu. Ona göre; antlaşma ile yapılan toprak dağıtımı İstanbul'u Makedonya ve Trakya illerinden ayırmıştı.²⁴ Bu durum Rusya'nın menfaatleri ile örtüşüyordu.

İngiltere yönetimi, bu anlaşma ile Balkanların dolaylı olarak Rus kontrolüne girmesini tehlikeli bir durum olarak değerlendirmekteydi. Onlara göre Ruslar, Balkanlar üzerinde kontrolü sağlayarak İstanbul'u baskı altına almıştı. Bu nedenle hükümet kendi çıkarları için Rusya'ya karşı Osmanlı yönetimine yardım etmek istiyordu. Peki, söz konusu yardımın gerekçesi ne idi? Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumak mı? Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma bahanesi ile Kıbrıs gibi stratejik açıdan değerli Osmanlı topraklarını ele geçirerek sınırlarını genişletmek mi? Rusya'nın İngiliz dominyonlarındaki olası tehdidini ortadan kaldırmak mı? Avrupa siyasetinin belirlenmesinde etken güç olmak mı? Görünen o ki muhafazakâr yönetim, Berlin Kongresi'nin toplanmasına öncülük ederek Ayastefanos'u geçersiz kılmanın Avrupa ve Asya'da çıkacak krizleri bir nebze defettiğine inanmış ve bu yönde bir algı yaratma çabasında olmuştu. İngiliz hükümeti, Rusya'ya karşı kendi çıkarlarını korumak için Kıbrıs'ı alma konusunda oldukça kararlıydı.

İngiliz Hükümeti, Ayastefanos Antlaşması'nın tatmin edici bir şekilde ortadan kaldırıldığını ve daha fazla kan dökülmeden barışın korunduğunu İngiliz kamuoyuna duyurmuştu. Beaconsfield ve Dış İşleri Bakanı Lord Salisbury, İngiliz parlamentosunda Berlin Kongresi ve Kıbrıs Anlaşması hakkında bazen ölçülü bazen de sert bir muhalefet ile karşı karşıya gelmişti.²⁵ Muhafazakârlar ve liberaller yani her iki taraf da Kıbrıs Sözleşmesi'nin gündeme getirdiği konularda en ağır silahlarını devreye sokmuşlardı. Muhalefet, sözleşmeye karşı güvensizlik ve şüphe duyguları beslemekteydi. Muhalefetin eleştirilerinin merkezinde hükümetin üstlendiği yükümlülüklerin mahiyeti, bölgede izleyeceği politika ve Kıbrıs'ın coğrafi özellikleri konusundaki muğlak durum bulunmaktaydı. Basın ve parlamento şu sorulara cevap aramaktaydı: İngiltere'nin Rusya'ya karşı Türkiye'yi koruma sözü gerekli ve akılcıca bir politika mı? Kıbrıs sahip olduğu konumuyla askeri ve deniz istasyonu olarak uygun mu ve değerli mi? Türkiye'nin reform vaadi her şeye değer miydi? İngiltere, Asya Türkiye'sinde²⁶ reformların gerçekleştirilme sorumluluğunu üstlenmekte haklı mıydı?

24 3 Hans ,18 July 1878, Volume: CCXLI (241), 1753-1755

25 Dwight E. Lee, *Great Britain and The Cyprus Convention Policy of 1878*, Cambridge Harvard University Press, London 1934, s.110.

26 Bu dönemde Anadolu toprakları için İngilizler, Asiatic Turkey kelimesini kullanmışlardır. Bu çalışmada Asya Türkiye'si olarak ifade edilen toprak parçası Osmanlı Devleti'nin Anadolu özellikle Doğu Anadolu'dur

Hükümet, Kıbrıs Sözleşmesi'ni savunurken şu varsayımlardan yola çıkmıştı: Rusya'nın Asya Türkiye'sine daha fazla tecavüzünün engellenmesi gerekiyordu. Bu da İngilizlerin Hindistan'daki varlığı için çok önemliydi. Olası bir Rus saldırısında Osmanlı Hükümeti kendini tek başına savunamayacak kadar zayıftı. İngiltere'nin görevi padişahın pozisyonunu güçlendirmektir. Asya topraklarındaki siyasi ve ekonomik koşulları iyileştirerek, Türkiye'yi kendini daha iyi savunacak bir konuma getirmek gerekli idi. İngiltere, bu sorumluluğu alırken bunu sadece kendi adına ve bencilce bir yaklaşımla üstlenmediğini dile getirmekteydi. Emperyalist baskılar sonucu Osmanlı topraklarının savunulması gerekiyordu. Bölgede savunmanın sağlanması ve bölgenin medenileştirilmesi ticari açıdan da tüm dünyanın yararına olacaktı. Bu amaçları hayata geçirmek için de Kıbrıs muazzam bir konuma sahipti.²⁷

Kıbrıs'ı alma hareketinin kökeni Akdeniz ile ilgili değildi. Kıbrıs'ı alma düşüncesinin kökeni Hindistan kaynaklıydı. Hükümet, İngiliz İmparatorluğu'nun devamı ve barış içinde muhafazası için gerekli görülen bir adım attıklarını iddia etmekteydi. Kıbrıs'ı almanın herhangi bir sorun veya savaş durumu yaratmayacağına inanmaktaydı. Burada özellikle Fransızlarla bir sorun yaşanacağı düşüncesi parlamentoda dile getirilmiş olmalı ki o, bu konuda İngiltere ve Fransa arasında bir kıskançlık olmayacağı hükümet tarafından iddia edilmişti. Çünkü yönetim, Kıbrıs'ı ele geçirme hareketini Akdeniz hâkimiyetinden öte Hint hâkimiyetine indirgemekteydi. İngiliz İmparatorluğu'nun Hint hâkimiyetinin sürdürülmesi ve bölgedeki huzurun sağlanması için bu gerekli görülmüştü. Beaconsfield Kontu, parlamentoda yaptığı konuşmada Osmanlı meclisinin İngilizlerin Kıbrıs'ı işgal etme amacını yanlış anlamasından çekindiklerini ve Türkiye ile samimi ilişki kurmak istediklerini ifade etmişti. Kont, İngiliz Hükümeti ile Türkiye halkı arasında yakın ilişkileri teşvik etme amacında olduklarını belirtmişti. Ona göre; İngiltere'nin bu hareketteki amacı savaş ile ilgili değildi. Bu hareketi barışın ve medeniyetin operasyonları olarak ifade etmişti. Diğer taraftan da savaştan korkmak için hiçbir nedenlerinin olmadığını ifade etmekten geri kalmamıştı. İngiltere'nin bu konudaki güç göstergesinin kaynağı ise sahip olduğu deniz kuvvetleri idi. Ona göre Britanya İmparatorluğu özgürlük, doğruluk, adalet imparatorluğu idi.²⁸ Bu iddialar İngiliz basınında "The Times" gazetesi tarafından desteklenmişti. The Times'a göre İngiltere'nin Türkiye'nin geri kalan topraklarının yönetimi üzerinde düzenleyici bir yetki

27 A.g.e., s.112,113.

28 3 Hans ,18 July 1878, Volume: CCXLI (241), 1774.

kullanması gerekiyordu. Böylece Türkiye'nin daha fazla dağılmasına engel olunacaktı.²⁹

Beaconsfield, parlamentoda lordlara Berlin Kongresi'nin Ayastefanos'un meydana getirdiği yapıya nasıl etki ettiğini anlatırken yeni siyasi haritanın çizilmesinde kendi hükümetinin başarısından pay biçmekteydi. Ona göre; Berlin Kongresi ile Balkanların siyasi haritasında büyük değişiklikler yapılmıştı. Ayastefanos ile kurulacak Büyük Bulgar Devleti'nin topraklarının üçte ikisi Osmanlı sultanına geri verilmişti.³⁰ Beaconsfield, parlamentoda İngilizlerin, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili siyasetinin ülkeyi bölmeye yönelik olmadığını ifade etmişti. Ona göre; İngiliz Hükümeti Türkiye'nin bölünmesine karşı direnmekteydi. Türkiye'yi bölmeye çalışanların amacı süre gelen mücadelelere imkân tanıyarak Asya ve Avrupa'nın bir dizi felaket ve sorunla uğraşmasını sağlamaktı.³¹

Beaconsfield kontu, Kıbrıs konusunda yaptığı bu konuşma ile parlamentodaki muhalefeti telkin etmek, iyimser politikalar izlediklerine dair bir hava yaratmak istiyordu. Buna rağmen muhalefet pek telkin olmuş gibi görünmüyordu. Muhalifler, söz konusu politikanın iyimser olmadığını düşünmekte veya akıllıca görmemekteydiler. Muhalifler, İngiltere'nin Hindistan'ı ve Hint deniz yolunu korumak için Türkiye topraklarını Rus işgalinden koruma yükümlüğünü üstlenmesini gereksiz bulmaktaydılar. Bu onlara akıllıca bir tutum gibi gelmiyordu. Muhalifler, devletin bu sorumluluğu yerine getirmesinin ne kadar zor ve maliyetli olduğunu sıklıkla ifade etmişlerdi. Ayrıca böyle bir yükümlüğün İngiltere'yi savaşa sürükleyebileceği de dile getiriliyordu. Earl Granville, parlamentoda yönetimin Kıbrıs politikalarını eleştiren önemli bir isimdi. Earl Granville, İngiltere'nin Kıbrıs'a barışçıl bir şekilde sahip olacağına dair şüpheler besliyordu ve bunu açık bir dille parlamentoda ifade etmişti. Onu bu düşünceye sevk eden şey ise yapılan askeri hazırlıklar idi. Madem Kıbrıs barışçıl yollardan alınacaktı o zaman neden parlamentoya danışılmadan askeri hazırlıklar yapılmıştı? Bu soruyu parlamentoda sormaktan çekinmemişti. Earl Granville, konuşmasında Kıbrıs'ın zengin bir ada, kıymetli bir yer olduğunu ifade etmişti. Bunun devamında da Kıbrıs'ın alınması gerçekten askeri hedefler için miydi? Yoksa adanın zenginliği için miydi? Bunun gibi sorularla yönetimin politikasına yönelik şüphe barındıran sorularını sormuştu. Rusya'nın elindekileri Osmanlı İmparatorluğu'na geri vermesi halinde Kıbrıs'ın Türkiye'ye verileceği vaadinin yanıltıcı bir karaktere sahip olduğunu söylüyordu. Kıbrıs'ın

29 *The Times*, 27 May 1878, s.9.

30 3 Hans ,18 July 1878, Volume: CCXLI (241), 1753-1755

31 A.g.e., 1762.

devrinin Osmanlı yönetiminin egemenliğinin bir kısmının fiilen devri olarak değerlendirmişti.

Muhalifler, Kıbrıs'ın stratejik olarak kötü bir konumda olduğuna inanıyorlardı. Bu konumu dolayısıyla İngiltere'nin Türkiye'yi savunmaya yardımcı olamayacağı düşünülmekteydi. Rusya sınırlarını aşsa bile Osmanlı'nın Asya topraklarının savunulması için Kıbrıs'ın gerekli ve uygun bir konum olmadığı iddia edilmekteydi. Granville parlamentoda yönetime karşı söz konusu politikaları sorgulayıcı ifadeler kullanmıştı. Ona göre; Kıbrıs, Çanakkale'ye Malta'dan bile daha uzaktı. Granville, İngiliz kuvvetlerinin buradan başlatacağı hareketin çok zorlu olacağını ifade etmiş ve bunu da bölgenin coğrafi şartlarına bağlamıştı. Askeri gücün buradan hareket ettirmenin zorlu olacağını belirtmişti. Ona göre; İngiltere'nin politikası Rusya'nın ve Akdeniz güçlerinin kıskançlığını ve muhalefeti uyandıracaktı. Granville, eğer bir gün Rusya, Osmanlı'nın Asya topraklarına saldırırsa Türklerin İngiliz kuvvetlerini İstanbul'a sokmayacağı ve yavaşlatacağını parlamentoda söylemişti. Muhalifler, Kıbrıs'ın gerçek anlamda niçin kullanılacağını bilmek istiyor ve bunu sorguluyorlardı. Eğer amaç Süveyş kanalını korumak için ise bu kanal için herhangi bir askeri tehdidin olmadığı da ifade ediliyordu. Muhalifler, Süveyş Kanalı'nın güvenliğinin ne kadar önemli olduğunu açıklarken, söz konusu bölgede herhangi bir tehdit olmamasına rağmen buranın güvenliğini sağlamak için Kıbrıs'ın alınmasını da çok akıllıca bulmuyorlardı.

Muhalifler, Kıbrıs ile ilgili merak uyandıran birçok konuyu parlamento gündemine taşımışlardı. Diğer merak edilen konular ise Kıbrıs'ın sıhhi durumu ile ilgiliydi. Adadaki nüfus, ölüm oranı, salgın hastalıklar gibi konularda hükümetin yeterli fizibiliteyi yapıp yapmadığı tartışılmıştı. Parlamentoda yapılan açıklamada adadaki ölüm oranının Avrupa'dakinden daha az olduğu söylenmişti. Ama Granville bu bilgi ile yetinmeyerek, daha sağlıklı ve ayrıntılı bilgiler, açıklamalar istiyordu. İngiltere'nin Kıbrıs'ı ele geçirmeden önce adanın demografik durumunun iyice öğrenilmesi gerektiği, İngiliz hükümetinin daha güvenilir araştırmalar yapmasının zorunluluğu muhalifler tarafından dile getirilmişti.

İngiliz yönetiminin eleştiri aldığı bir konu ise Kıbrıs'ın ele geçirilme yöntemi idi. Derby Kontu, İngiliz hükümetinin Kıbrıs'ı alma konusunda daha önceden uygulamak istediği yöntemi eleştirmekteydi. İngiltere, Osmanlı padişahının rızası olsun ya da olmasın Kıbrıs'ı gizli bir deniz seferi ile ele geçirmeyi planlıyordu. Derby Kontu ise parlamentoda bu planın sakıncalı yönlerinin olduğunu anlatmaya çalışmıştı. Ona göre; özellikle barış zamanında dost bir devletin kendi rızası olmaksızın topraklarına el

konulması adalet ve siyaseten sakıncalı bir eylemdi. Böyle bir uygulama ancak meşru müdafaa gereğince yapıldığında haklı görülebilirdi. İngiltere'nin böyle bir adımı atması için ortada ne bir gereklilik ne de bir kanıt vardı. Eğer İngiltere, Osmanlı'nın rızası olmadan böyle bir işgale kalksaydı tüm Avrupa bu duruma şaşıracaktı. Böyle bir adım Türkiye'yi Rusya'nın kollarına atacaktı. Durum da böyle olunca Ruslar, İstanbul'a girerek İngilizlere karşı bir hamle yapacaklardı. Derby Kontu, Kıbrıs'ı alırken uygulanacak politika konusunda daha önce hükümeti uyarılmış ve böyle bir politikanın ülkeyi savaşa sürükleyeceğini iddia etmişti. Sonraki süreçte hükümetin bu konuda karar değiştirmesi ve adanın padişahın rızası ile zor kullanmadan alınması kararı Derby Kontu tarafından memnuniyetle karşılanmıştı.³²

Derby Kontu, İngiliz parlamentosunda Kıbrıs'ın işgal edilme gerekçelerini mantıklı temellerle sorgulamıştı. Yönetime şu soruları yöneltmekten çekinmemişti: Kıbrıs'ın işgal edilme gerekçesi ne idi? Fırat Vadisi demiryolu hattını komuta eden bir istasyon olduğu için mi? İstanbul'un ve Süveyş Kanalı'nın güvenliği için mi? Derby Kontu, Fırat Vadisi demiryolu hakkında çok farklı görüşlerin olduğunu, bu projenin hayata geçirilemeyeceğini, ülkeye mali kayıplar getireceğini ifade etmişti. Kıbrıs'ın işgal edilme gerekçelerinden bir tanesi olan İstanbul'un güvenliğini sağlama ya da savunma aracı olması hususunda ise iki bölgenin arasındaki mesafeden dolayı pratik bir değer taşımadığını iddia etmekteydi. Süveyş Kanalı'nın güvenliğinin İngiltere için hayati bir öneme sahip olduğunu vurgulayan Dük, kanalı kimin tehdit ettiğini bilmediğini söylemişti. Derby Kontu, aslında kanal üzerinde bilinen bir tehlikenin olmadığına işaret etmişti. Ona göre; İngiltere, kanalda³³ olduğu sürece herhangi bir deniz tehdidi olası değildi. Rusya'nın Batum'a ulaşmış olması Mısır'ı ve Süveyş Kanalı'nı tehdit edici bir yakınlıkta sayılmazdı. Ayrıca Derby Dükü, adanın İngiltere'yi uzun yıllar ciddi masrafa sokacağını ifade ediyordu. Bununla beraber adanın İngiliz yerleşimcileri için uygun olmadığını ileri sürmekteydi. Adanın ikliminin sıcak olması İngiliz göçmenleri için dezavantaj sağlıyordu. Derby Dükü'ne göre; ada İngiliz toplumunun yerleşimi için uygun bir yer değildi. Ona göre adaya, düzenli bir yönetim altında kalabalık ve müreffeh bir toplum gelecekti. Ancak o İngiliz topluluğu değil bir Yunan topluluğu olacaktı. Derby Dükü edinecek arazinin değerli olduğu hakkında iddialara yönelik farklı tezleri öne sürmüştü. Ona göre; bu arazi değerli olsun ya da olmasın hâlihazırda Britanya koloni topraklarının onda dokuzu gelişmemişti. Böyle bir durumda İngiltere'den 2000 mil uzaktaki bir adayı satın almanın ülkeyi maddi olarak nasıl zenginleştireceğine

32 3 Hans ,18 July 1878, Volume: CCXLI (241), 1788

33 Süveyş Kanalı

dair kuşkuları vardı. Derby Dükü'ne göre ada Yorkshire büyüklüğündeydi ve İngiliz işçileri burada çalışamayacaktı. Derby Dükü parlamentoda “İyon adalarına sahip olduğumuzda daha zengin olduğumuzu ya da onlardan vazgeçtiğimizde daha fakir olduğumuzu hiç duymadım. Kıbrıs meselesi onun için ödememiz gereken bedelle karşılaştırıldığında gerçekten küçük kalıyor” şeklinde bir ifadeyle bulunarak yönetimi ciddi anlamda eleştirmişti.³⁴

3. Kıbrıs'ın İngilizlere Geçici Olarak Devri Konusunda Basın ve Yayının Yaklaşımları

İngiliz basının, İngiliz kamuoyu üzerinde önemli derecede ağırlığı olduğu bir gerçektir. Basınının, İngiltere'nin Kıbrıs'ı üs olarak kullanmak için girişimlerde bulunması konusunda öne sürdükleri görüşler oldukça önemlidir. İngiltere'nin Kıbrıs'ı üs olarak kullanmak üzere Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşma öncesinde ve İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşme sürecinde gazeteler ve dergiler önemli yorumlarda bulunmuşlardı. Bir kısmı liberalleri desteklerken bir kısmı da muhafazakârları destekleyen argümanları sunmaktan geri kalmamışlardı.

İngiliz parlamento mensupları, İngiltere'nin Osmanlı'nın Asya toprakları üzerindeki geleceğe yönelik politikaları ve Kıbrıs'a ilişkin planlar konusunda henüz bir fikir birliğine varmamışken ve büyük bir şaşkınlık içindeyken İngiliz basını arasında önemli bir ağırlığa sahip olan ve en ateşli yazıları yazan *Times* gazetesi, sütunlarında önemli beyanlara yer vermişti.³⁵ *Times*, İngiltere'nin Türkiye'nin geri kalan topraklarının yönetimi üzerinde düzenleyici bir otorite kullanması gerektiğini ve böylece Türkiye'nin daha fazla dağılmasına engel olması gerektiğini ilan etmişti. Parlamentoda ise çekingen bir hava vardı. Onları böyle bir duyguya iten şeyler; hükümetin üstlendiği yükümlülüklerin mahiyeti, Kıbrıs'ın coğrafi özellikleri, Kıbrıs ve Küçük Asya'da izlenecek politikanın yarattığı muğlaklardı.

Beaconsfield, 18 Temmuz 1878 yılında parlamentoda lordları telkin etmek için bu konuda şöyle bir açıklama yapmıştı: “Lordlarım, gereksiz bir sorumluluğa girmek istemiyoruz; ama kesinlikle çekindiğimiz bir sorumluluk var... Haleflerimize zayıflamış bir imparatorluğu teslim etme sorumluluğundan kaçınıyoruz... Eğer bu bizim imparatorluğumuzsa ve onun barış içinde korunması için ilk düşüncemiz bu ise, bir sonraki hedefimiz ülkenin kalkınmasıdır. Kıbrıs'ı alırken hareket noktası Akdeniz değil, Hindistandır...”³⁶

34 A.g.e.

35 The Times, 27 Mayıs 1878, s.9.

36 3 Hans ,18 July 1878, Volume: CCXLI (241), 1773.

Beaconsfield'in bu konuşması *Times* gazetesi tarafından da desteklenmişti. *Times* gazetesi, Temmuz ayı boyunca çıkan yazılarda Kıbrıs Sözleşmesi'nde ülkenin üstlendiği ağır sorumlulukları kabul etmekle birlikte, bunların gerekli olduğu konusunda ısrar etmişti. *Times*, başbakanın şerefli bir barışı sağlayacağı ve refahı yeniden canlandıracağına ilişkin konuşmasına destek vererek yeni politikanın sürekli sabır, enerji ve dikkatle desteklenmesi gerektiğini dile getirmişti. *Times* gazetesi başbakanın söz konusu konuşmasını umut verici olarak değerlendirmişti.³⁷ *Times*'ta, Kıbrıs'ın ister Hindistan'a ikinci bir yol sağlayan Süveyş Kanalı'nı korumak isterse de bu ülkeye Babıali ile ilişkilerinde gerekli yetkiyi vermek amacıyla olsun takdire şayan bir donanma istasyonu olacağı belirtilmişti.³⁸

Bazı gazeteler ve dergiler, hükümet tarafından benimsenen politikayı kaçınılmaz olduğunu düşündükleri için kabul etmişlerdi. Fakat bunu bariz bir pişmanlıkla yapmışlardı.³⁹ *Pall Mall* Gazetesi ise Anglo-Türk Konvansiyonunu hem bir zafer hem de bir kazanç olarak değerlendirmişti. Gazeteye göre; konvansiyon olmasaydı, İngiltere'nin Doğu'daki prestiji ve gücü önceden hiçe sayılacaktı.⁴⁰ *Blackwood's Magazine* dergisi ise Büyük Britanya'nın Yakın Doğu görevinin büyüklüğünü vurgulamıştı. İngiltere için onurlu bir barışın kansız ve kesin bir zaferle sonuçlanacağı kanaatindeydi.⁴¹ Sözde liberal olan Edward Cazalet ise Kıbrıs Sözleşmesi'nin Berlin Kongresi tarafından onaylanan değişikliklerin vazgeçilmez bir tamamlayıcısı olduğunu iddia etmekteydi. Cazalet, sözleşmeyi kemerin kilit taşına benzeterek kamuoyuna bunun önemini anlatmak istemişti.⁴² İsimsiz bir yazar ise konu ile ilgili bir yazısında Büyük Britanya'nın Kıbrıs'ı elinde tutarak sadece moral açısından ve siyasi açıdan kazanç sağlamayacağını aynı zamanda stratejik ve ticari açıdan da kazanç sağlayacağını iddia etmişti. Aynı yazar, "Konstantinopolis bizim için artık kolayca erişilebilir hale geldiğinde, Rusya'nın yerini alabileceğiz ve Bab-ı Âli Konseyleri üzerinde üstün bir otoriteye sahip olacağız" şeklinde bir değerlendirme yapmıştı. Ona göre; eğer Osmanlı İmparatorluğu'nun mülkiyetinin bu kısımdaki vesayeti üstlenilecekse, Asya Türkiye'sinde gerçekleştirilen ve arzu edilen reformların gerçekleştirilmesi İngiltere'nin elinde olacaktı.⁴³

37 Bkz. The Times, 9,11,12,17 Temmuz 1878, s.9.

38 Bkz. The Times, 10 Temmuz 1878, s.9, 13 Temmuz 1878, s.12, 15 Temmuz 1878, s.6.

39 Bkz. Lee, A.g.e., s.114.

40 *Pall Mall Gazette*, 9 Temmuz 1878, s.1, 2.

41 *Blackwood's Magazine*, No:124, Ağustos 1878, s.238.

42 Edward Cazalet, *The Berlin Congress and the Anglo-Turkish Convention*, London, 1878, s. 24, Bkz. Lee, A.g.e., s.115.

43 Bkz. Lee, s.115, Cyprus: Its Value and Importance to England, Manchester: Abel Heywood 1878, s.3-4.

İngiliz yönetiminin Kıbrıs'a yerleşme fikrine destek vermeyenler de önemli eleştirilerini basın yoluyla gündeme getirmişlerdi. Kıbrıs sözleşmesinin duyurulması üzerine *The Daily News* gazetesi, bunu Büyük Britanya için sınırsız maliyet, bitmek bilmeyen stres, gerginlik ve tehlike içeren bir görev olduğunu açıklamıştı. Gazeteye göre; Britanya tarihte hiçbir zaman tatmin edici bir şekilde yerine getirilmeyen bir görev yüklenmişti. Yetersiz politika temelinde ve hiçbir görev aciliyeti olmaksızın, onu yerine getirmek için yeterli araçlar olmaksızın muazzam bir sorumluluk kabul edilmişti. ⁴⁴ İngiliz yönetimine yöneltilmiş en ciddi ve yıkıcı eleştiri de işte buydu... Beaconsfield adeta toprak açlığı çekiyormuş gibi davranıyordu. Muhalifler adayı şu şekilde değerlendiriyordu: İki yüz mil uzunluğunda, kıtlığın harap ettiği bir ada... Limanları olmayan, artan bir cüzzamlı nüfusa ve ölümcül bir ateşi olan bir sıtma yuvası... Kendini savunamayan ya da savunmayacak bir imparatorluğu savunmak için İngiltere'nin çok harcama yapacağına işaret ediliyordu. ⁴⁵

İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşme politikaları mizah dergileri tarafından da ele alınmıştı. İngiliz yönetimi ciddi eleştirilerin merkezinde yer almıştı. Bu dergilerden en önemlisi *Punch* idi. *Punch*'ta yer alan karikatürlerin birkaçına bakıldığında derginin Kıbrıs Konvansiyonunun, Kıbrıs'ın alınma amacının ve ülke yönetiminin sürdüreceği politikanın ciddi bir biçimde eleştirildiği görülmektedir. Osmanlı padişahı II. Abdülhamit, dergide 'Humpty-Dumpty' olarak tasvir edilmişti. Bu figür sevimli ve uysal görünümde çizilmişti. ⁴⁶ Karikatürde Beaconsfield, Kıbrıs/Afrodit ile padişahı tekrar duvara asıyordu. Yani Kıbrıs Konvansiyonu ile Osmanlı padişahının düşen konumu tekrar yerine getiriliyordu. Padişahın kollarında birçok ip vardı. Padişah adeta bir kukla gibi tasvir edilmişti. Onu çeken ipler ise kraliçenin adamlarına aitti. Muhtemelen İngilizlerin askeri konsoloslarına atıfta bulunulmuştu. Hükümet, Osmanlı makamlarına reformların uygulanması konusunda tavsiyelerde bulunmak için bu askeri konsoloslarını Asya topraklarına gönderecekti. Karikatürde Beaconsfield bir su birikintisinin üstünde dururken gösterilmişti. Bu da lordun "oluk siyaset" taktiklerini izlediğini ima ediyordu. Kıbrıs Sözleşmesi gizli, el altından yapıldığı için İngiliz siyaseti üzerinde bir leke olarak görülüyordu. Bu görüş, *Punch*'ta açıkça tasvir edilmişti. Dergide yer alan karikatürlerde Anglo-Türk Konvansiyonunun İngiliz ulusal prestiji için bir utanç kaynağı olduğu ve Beaconsfield Hükümeti'nin Kıbrıs'ı satın alma biçiminin "boşluk siyaseti" olduğunu ima edilmişti.

44 *The Daily News*, 9-11 Temmuz 1878.

45 Bkz. "A Political Epilogue", *The Fortnightly Review*, C.30, Eylül 1878, s.313-547.

46 *Punch*, 20 Temmuz 1878.

Beaconsfield, Berlin Konferansı dönüşünde yaptığı konuşmada İngiliz kamuoyuna onurlu bir barışı getireceğini duyurmuştu. Bu konuşmanın akabinde *Punch* dergisi Beaconsfield'ı Britanya'yı ağır sorumluluklar altına sokmakla suçlayan başka bir karikatürü yayınlamıştı. Beaconsfield, sırtında padişah ve elinde sopa ile bir çubuğun üstüne üzerinde zahmetsizce yürürken tasvir edilmişti. Aslında burada bir ironi yapılmıştı. *Punch*'a göre Beaconsfield bir gösteri yapıyordu. Gösteri, Beaconsfield Hükümeti'nde savaş yanlısı nitelikteki saldırgan, gösterişli eylemler ve politikalarla kamuoyu ve medya görüşünün manipülasyonunda hüküm süren siyasi zihniyetin veya şovenizmin bir parçası idi. *Punch*'a göre; Kıbrıs Konvansiyonu, adaya savaş gibi amaçlarla el konulduğu için onurlu barış değil, onursuz barış getirmişti.⁴⁷

Punch'ta İngiliz emperyalistlerinin stratejik yerleri elde etme alışkanlığı içinde olduklarını, ancak onların Kıbrıs'ı bu amaç için kullanışsız bulduklarını ve sonuç olarak onları işgal etme gerekçesini değiştirdiklerini ima edilmişti. *Punch*, emperyalistler ve özellikle emperyal satın almaların refahını yenileme fikriyle alay ediyordu. *Punch*'ta Kıbrıs'ın kabine için sadece bir ödül olduğunu ve Kıbrıs'ın "yenileneceği" fikrinin boş bir emperyalist rant olduğunu düşündüren karikatürlere yer verilmişti. Liberaller ve medyanın bazı kesimleri muhafazakârları Kıbrıs'ı almanın hikmetini araştırmamakla suçlamıştı. *Punch*'ta da bu konuda ele alınmıştı. Hükümet'in Kıbrıs'ı edinmeye karar vermeden önce araştırmadığı iması en yönetim için en büyük hakaretti. Bunun dışında *Punch*, Kıbrıs'ın iklimi ve limanları konusunda hükümeti eleştirmekten geri kalmadı.⁴⁸

İngiliz basını, Britanya'nın Kıbrıs üzerindeki politikalarını yakından takip ederek adaya yerleşim öncesi ve sonrası süreçte haberlere sıklıkla yer vermişlerdi.⁴⁹ Kıbrıs'a yerleşim sürecinde gazete ve dergilerin yaptığı eleştirilerin haklılık payı olduğu zaman içerisinde ortaya çıkmıştı.

Sonuç

Kıbrıs'ın İngiltere'ye geçici olarak devrine giden süreç, Osmanlı Devleti'nin 19.yy boyunca giderek parçalanmaya doğru evrilmesi, buna paralel olarak da İngiltere'nin Ortadoğu, özellikle de Hindistan'daki çıkarlarına yönelik artan tehdit algısıyla başlamıştı. İngiltere diğer büyük güçleri yani Rusya, Fransa ve Almanya'yı bölgedeki çıkarlarına tehdit

47 Andrekos Varnaka, "Punch and the British Occupation of Cyprus in 1878", *Byzantine and Modern Greek Studies*, C.29, No.2, 2005, s.167-186, *Punch*, 27 Temmuz 1878.

48 Andrekos Varnaka, A.g.e., s.167-186.

49 Kenan Olgun, Emrah Balıkcıoğlu, "The Times Gazetesi'ne Göre İngiliz Dönemindeki Kıbrıs'ta İdari İslahat", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C.9,Sayı:1, 2012, s.816-844.

oluşturmaya başladığını düşünmekteydi. Bu nedenle de Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini güçlendirmek mecburiyetinde olduğuna inanıyordu. Süveyş Kanalı'nın güvenliği için de hayati bir önem arz eden Kıbrıs, bir donanma üssü vazifesiyle İngiltere'nin bu ihtiyacına cevap verebilirdi. Rusya'nın 1877 yılı Nisan ayında Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi üzerine Kıbrıs'ın egemenlik altına alınması projesine hız kazandıran İngiltere, Berlin Antlaşması'nda Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni destekleme karşılığında 4 Haziran 1878'de "geçici olarak" Kıbrıs'ın hâkimi olmayı başardı. Kıbrıs'ın geçici olarak İngiltere'nin denetimine geçmesinin temelinde Rusya'nın, Boğazlar ve Türkiye'nin doğusu üzerinden Akdeniz'e yayılmasını engelleme düşüncesi vardı.

İngiltere Başbakanı Benjamin Disraeli, İngiltere'nin Kıbrıs'a hâkim olma projesinin yürütücüsü oldu. Disraeli, Ayastefanos'un değiştirilmesi yönünde çalışmalar yaparak Rus tehlikesine karşı Osmanlı'yı koruma vaadiyle perçinlenen bir siyasetin baş aktörü olmayı becerdi. Bu konuda Kraliçe Viktorya'yı da ikna etmeyi başardı. Osmanlı Devleti geçici olmak koşulu ile İngilizlerin Kıbrıs'ta bir üs kurmasına izin verecek, olası bir Rus saldırısında İngiltere, Osmanlı Devleti'ne yardım edecekti. Kıbrıs'ta İngilizlere söz konusu yetkiler Kıbrıs Konvansiyonu ile verilirken bu yerleşim 1 Temmuz 1878 ek anlaşması ile geçici bir yerleşim sayıldı. Rusya, Osmanlı Devleti'nden aldığı Doğu'daki toprakları geri verdiği takdirde 4 Haziran 1878 sözleşmesinin bir hükmü kalmayacaktı.

Disraeli'nin, Kıbrıs üzerinden Osmanlı Devleti üzerinde kurguladığı bu politika İngiliz Parlamentosu'nda bir şok etkisi yaratmıştı. Disraeli'ye olan muhalefet parlamentonun liberal kanadı tarafından yürütülmüştü. İngiltere'nin Kıbrıs ile ilgili siyasetinde parlamentonun yeteri kadar bilgilendirilmemesi, lordların görüşlerinin ilk etapta alınmaması ve bunun bir oldubittiye getirilmesi ilk eleştiri konularıydı. Diğer büyük tepki Dışişleri Bakanı Derby'in istifası ile olmuştu.

İngiliz basınının bir kısmı bu kararı İngiliz kamuoyunun bilgisi ve rızası olmadan, anayasal sistemin yerleşik uygulamalarını göz ardı edici ve ezici olarak değerlendirdi. Kıbrıs Sözleşmesi, İngiliz Parlamentosu'nda kimileri için İngiliz tarihi açısından bir utanç kaynağı ve kara bir leke olarak görüldü. Diplomaside yürütülen gizlilik liberal kanadın pek hoşuna gitmedi. Kıbrıs Sözleşmesi ile İngilizlerin taşıyamayacağı yük ve sorumluluklar üstlendiğine işaret edildi. Liberal Gladstone, sözleşmeyi çılgınca bir anlaşma olarak değerlendirmişti. İngiltere, Osmanlı topraklarını Rus tehdidinde karşı nasıl koruyacaktı? Yönetim izlediği politikalarla diğer ülkelerin düşmanlığını kazanabilir ve bu da ülkenin huzurunu bozabilirdi. Kıbrıs için çok bedel

ödeneceğine işaret ediliyordu. Parlamento'daki diğer tartışmalarda adanın yeteri kadar araştırılmadığına, amacına uygun olmadığına dikkat çekilmişti. Yönetime, adanın limanlardan yoksun olduğu, ikliminin uygunsuzluğu konusunda itirazlar yükselmişti. Olası bir Rus saldırısında Kıbrıs'tan İstanbul'a hareket etmenin zorluğu da sıklıkla dile getirilen bir konu idi.

İngiliz yönetimi, Kıbrıs'ın Süveyş Kanalı'nın savunması için paha biçilmez bir karakol oluşturacağına inanıyordu. Muhtemelen gelecekteki bir Fırat Vadisi demiryolu ile Asya terminali korunacaktı. Kıbrıs, Asya Türkiye'sinde gerekli olabilecek her türlü operasyon için uygun bir başlangıç noktası aynı zamanda da bir antrepo olacaktı. Ancak muhalefet, Kıbrıs'ın stratejik olarak değersiz olduğunu parlamentoda sıklıkla vurgulamıştı.

İngiltere'de birkaç dergi de Disraeli'nin siyasetini kendisinin belirttiği gibi barıştan yana olmadığına, İngiliz ulusal prestijine bir utanç kaynağı yaratacağına işaret etmişti. Yönetimin bu hareketi emperyal mülk yığına politikası olarak ta görülmüştü. Hali hazırda İngiltere'nin sahip olduğu koloni topraklarının büyük bir kısmı geliştirilmeye muhtaçken bu adanın alınması gereksiz görülmekteydi. Hem basın hem de lordların görüşleri bir noktada haklı çıktı. Kıbrıs'ta kullanışlı bir limanın yapılması çok uzun sürdü. İngiliz askerleri adaya çıktıklarında iklim ve coğrafi şartlardan dolayı oldukça zorluk çektiler.

İngiltere'nin Kıbrıs ile ilgili projeleri tam anlamı ile gerçekleşemedi. İngilizler adada öngördükleri siyaseti uygulayamadılar. Beaconsfield 1880 yılında iktidardan düştü. İktidara Liberal Parti geldi. İngiltere'nin Kıbrıs ve Osmanlı siyasetinde en büyük eleştirileri üstlenen Liberaller, Kıbrıs'ı Osmanlı'ya geri vermek gibi bir adım da atmadılar. İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesi ile beraber Kıbrıs İngiltere için ikinci planda kaldı.

KAYNAKÇA

I.Arşiv Kaynakları

TC. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi(BOA)

II.Resmi Yayınlar

U.K. Parliamentary Documents

III.Sürelî Yayınlar

Blackwood's Magazine

Pall Mall Gazette

Punch

The Daily News

The Fortnightly Review

The Times

IV.Kitaplar

BUCKLE, George Earle, MONYPENNY, William Flavelle The Life of Benjamin Disraeli Earl of Beaconsfield, The Macmillan Company, New York, 1920.

CAZALET, Edward, The Berlin Congress and the Anglo-Turkish Convention, London, 1878.

Çoruhluzâde Mahmud Celeleddin Paşa, Mirat-ı Hakikat, C:III, Nşr.Şemseddin Ziya, Dersaadet(İstanbul), R 1327/1911.

LEE, Dwight E., Great Britain and The Cyprus Convention Policy of 1878, Cambridge Harvard University Press, London 1934.

UÇAROL, Rıfat Siyasi Tarih, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

UÇAROL, Rıfat, 1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri), İstanbul 1998.

V.Makaleler

"A Political Epilogue",The Fortnightly Review, C.30, Eylül 1878, s.313-547.

AYDIN, Mithat, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avusturya Diplomasisi", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2018, 5/18, s.174.

Cyprus: Its Value and Importance to England, Manchester: Abel Heywood 1878, s.3-4.

DEMİRTAŞ, Yusuf Serdar, "Doğu Sorunu"ndan "Yeni Büyük Oyun"a, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi(ATAD), Yıl 2019, S.31, s.3.

Halil Fikret Alasya, "Kıbrıs", TDV Ansiklopedisi, C.25, Ankara 2002, s.380-383.

KURAT, Yuluğ Tekin, "Ayastefanos Buhranı İle İlgili Vesikalar",Tarih Araştırmaları Dergisi, C.4, S.6, 1996, s.502.

- OLGUN, Kenan, BALIKÇIOĞLU, Emrah “The Times Gazetesi’ne Göre İngiliz Dönemindeki Kıbrıs’ta İdari Islahat”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, C.9,Sayı:1, 2012, s.816-844.
- RİCHER, Heinz A. “The Grand Game and Britain’s Acquisition of Cyprus”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Güz 2014, S.17, s.90.
- SATAN, Ali, “Yeni İngiliz Belgeleri Işığında Kıbrıs ve Önemi”, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 2004, S.6, s.56.
- SONYEL , Salahi R., “In the Light of British Foreign Office Documents: How Abdulhamit, the Ottoman Sultan, Leased Cyprus to Britain within Forty-Eight Hours”, Belleten, Ankara 1978, C.XLII, s.745,746.
- ŞAHİN, İsmail, “İngiltere’nin Akdeniz Siyasetinde Kıbrıs(1580-1878)”, Asia Minor Studies- İnternational Journal of Social Sciences,C.4, S.7, Ocak 2016, s.150. 166,167.
- VARNAKA, Andrekos, “Punch and the British Occupation of Cyprus in 1878”, Byzantine and Modern Greek Studies, C.29, No.2, 2005, s.167-186.

VI. İnternet Kaynakları

- (E.T. 10.06.2021) <https://www.britannica.com/biography/Benjamin-Disraeli/Conservative-leader>
- (E.T. 05.05.2021)<https://hansard.parliament.uk/Lords/1878-07-11>
- (E.T. 10.06.2021)<https://islamansiklopedisi.org.tr/kibris>